

Фундатор української тифлосурдопедагогіки До 130-річчя Івана Соколянського

Звичайній людині складно уявити собі життя тих, кого доля позбавила можливості бачити і чути світ. Менше століття тому сліпоглухонімих майже офіційно прирівнювали до розумово відсталих. Унікальна методика українця Івана Соколянського, який створив першу в світі систему навчання і виховання сліпоглухонімих дітей, дозволила їм отримувати освіту, здійснювати дослідження, вивча-

ти іноземні мови, писати книги і навіть малювати.

Український письменник Юрій Смолич так висловився про Івана Соколянського: «...Рятівник десятків і сотень сліпих, німих і глухих, новатор, який вмів навчати сліпого розрізняти барви, глухого – пізнавати гаму, німого – передавати свої думки».

Іван Панасович Соколянський народився 6 квітня 1889 р. в українській козацькій родині у селі Дінській на землі Кубанського козачого війська, куди переселилися у 1792 р. козаки Чорноморського козачого війська. Його нянькою була глухоніма дівчина, від якої він навчився вільно спілкуватися за допомогою коротких виразних жестів з іншими глухими дітьми, що були у селі. Після закінчення школи вступив до Кубанської учительської семінарії у м. Катеринодарі, а протягом 1908–1913 рр. навчався в Санкт-Петербурзькому психоневрологічному інституті на педагогічному відділенні природничо-історичного факультету. Його педагогами були відомі вчені Іван Павлов, Володимир Бехтерев, Олександр Нечаєв та Петро Лесгафт, від якого Іван Соколянський і дізнався про існування за кордоном шкіл для глухонімих. Іван Панасович вирішив присвятити себе цій справі і саме у цьому напрямі почав свою педагогічну діяльність: навчаючись в інституті, став викладачем Олександрівського училища для глухонімих (нині м. Запоріжжя), згодом працював учителем у школі-санаторії м. Євпаторії, а у 1919 р. організував школу для глухих дітей в Умані.

Саме Іван Соколянський вперше поставив питання про навчання дітей рідною, українською мовою (у грудні 1910 р.). Він зауважував, що «сама школа ставить серйозні перешкоди: замість того, щоб розвивати рідну мову, зачатки якої є майже у кожній дитини при вступі у школу, вона переучує її». Матеріал «Про навчання українських глухонімих дітей рідною мовою» був наданий до презентації на Всеросійському з'їзді діячів виховання, навчання та захисту глухонімих дітей. Доповідь на засіданнях зачитаною не була, але в 1911 р. її опублікував український педагогічний журнал «Світло».

У сфері зацікавлень Івана Панасовича були й питання загальної педагогіки. Так, 1917 р. журнал «Вільна українська школа» надрукував статтю І. Соколянського «На педагогічні теми», у якій стверджувалося наступне: «...оздоровлення школи щонайменше залежить від тієї чи іншої політичної ситуації... Політика і педагогіка – непримиримі вороги». Згодом автору неодноразово довелося полатитися за національну самосвідомість та педагогічні погляди, викладені у згаданих працях.

Особливими науковими здобутками характеризується харківський період життя Івана Панасовича (1921–1939). Надзвичайно важливими для педагогічної теорії і практики стали результати його досліджень різних аспектів соціалізації дітей зі спеціальними потребами, характерною ознакою яких була всебічна практична спрямованість. Вже першого року

свого перебування в Харкові тридцятичотирирічний І. Соколянський створив при педагогічній лабораторії дослідницької станції спеціальний відділ сліпоглухонімих, а незабаром і лікувально-педагогічні кабінети, де застосовували всі досягнення тогочасної дефектології. Співробітники цих кабінетів не лише займалися науково-дослідною роботою, але й надавали реальну допомогу дітям з комбінованими вадами.

На початку 1920-х рр. Іван Панасович зосереджує свою увагу на загальних проблемах педагогіки. Його праці, опубліковані в журналі «Радянська освіта», – «Про поведінку особистості», «Педагогічна практика», «Організація педагогічного процесу...», «Про дисципліну», – ознаменували новий етап у розвитку педагогічної думки. Іван Соколянський стверджував, що не спадковість панує над особистістю, а досвід, набутий протягом життя, відіграє в житті людини найголовнішу роль.

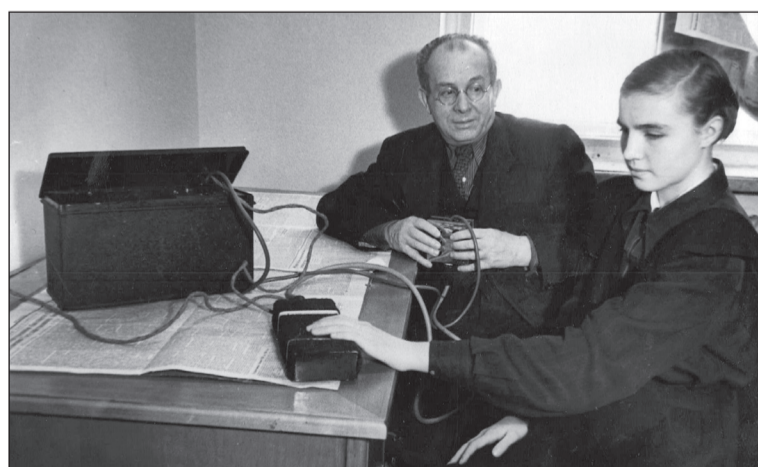
У 1925 р. за ініціативи Івана Панасовича у Харкові відкрилася перша спеціальна школа-клініка для дітей з комбінованими вадами, високі результати роботи якої були відомі у всьому світі: у жодній країні не було на той час подібної науково-педагогічної установи. Не було і таких підходів, адже робота з учнями будувалася на принципово новій основі. Іван Соколянський наголошував, що сліпоглухоніма дитина від народження має нормальний мозок, має потенційну можливість повноцінного інтелектуального розвитку, однак без спеціального навчання така дитина нічого не досягне і буде приречена практично на родинне існування. Тож, оскільки все, що залишається людям, позбавленим зору, слуху і мови, – це тактильні контакти, а весь світ для них зосереджується в долонях і кінчиках пальців, то треба це максимально використовувати.

Однією з перших учениць цієї школи була Оля Скороходова (1911–1982) з Херсонщини. Рано втративши зір, а потім слух та

мову, дівчинка, крім усього, опинилася ще й без батьків. Олю оточили своєю турботою харківські педагоги і дефектологи. Завдяки, насамперед І. Соколянському, вона навчилася говорити, оволоділа письмом, багато читала, багато знала. Педагогічне подвижництво професора було для неї тим світлом в кінці тунелю, що й визначило її науково-дослідницьку роботу: вона все своє життя присвятила дефектології. Книги Ольги Скоро-

ходової «Як я сприймаю навколишній світ» (1947), «Як я сприймаю і уявляю навколишній світ» (1956) і «Як я сприймаю, уявляю і розумію навколишній світ» (1972) перекладені багатьма мовами, здобули загальне визнання вчених. У 1961 р. Ольга Іванівна успішно захистила дисертацію на звання кандидата педагогічних наук. Таким чином, життя і творчість О. Скороходової демонструють дієвість принципів новаторської педагогічної системи І. Соколянського.

Плідною виявилася й викладацька діяльність Івана Панасовича у Харківському інституті народної освіти, де він був професором, обіймав посаду декана факультету соціального виховання. На долю педагога випало бути одним із організаторів (1926), а згодом і керівником (1931–1932) Українського науково-дослідного інституту педагогіки, першим директором Інституту дефектології (1930), який було відкрито завдяки його піклуванням.

Внесок Івана Панасовича у такі важливі теоретичні ділянки дефектології, як сурдо- і тифлопедагогіка, досить вагомий. Переконливим свідченням цьому є його праці «Про навчання українських глухонімих дітей рідній мові», «Дефективні діти в системі соціального виховання», «Про так зване читання з губ глухонімих», «Про ланцюгову методику навчання...», «Буквар: для індивідуального навчання дорослих

глухонімих», «Підготовка сліпоглухонімого підлітка до продуктивної праці...», «Засвоєння сліпоглухонімими граматичного ладу словесної мови» та ін. Іван Панасович Соколянський зробив те, що багатьом здавалося майже неймовірним, – навчив сліпоглухонімих не лише спілкуватися з людьми, але й жити повноцінним, інтелектуально багатим життям.

Для полегшення контактів із зовнішнім світом він постійно використовував технічні досягнення, удосконалював старі, винаходив нові. У 1936 р. вчений-педагог запатентував один з головних своїх винаходів – «машину для читання сліпими і сліпоглухими текстами». За допомогою цього пристосування незрячі змогли розпізнавати звичайний друкарський шрифт. Серед інших винаходів Соколянського – «телетактор» (цей апарат зміг перетворювати звичайний друкований текст у рельєфно-крапкову абетку і навпаки), «брайлівський екран для глухонімих», «дактиля тор» (прилад для одночасного контакту з будь-якою кількістю сліпоглухих), «мобілограф» (пристосування для запису рухових невимушених реакцій у сліпоглухонімих дітей), «механічний буквар» тощо.

Плідною виявилася й викладацька діяльність Івана Панасовича у Харківському інституті народної освіти, де він був професором, обіймав посаду декана факультету соціального виховання. На долю педагога випало бути одним із організаторів (1926), а згодом і керівником (1931–1932) Українського науково-дослідного інституту педагогіки, першим директором Інституту дефектології (1930), який було відкрито завдяки його піклуванням.

Розгорнутий на початку 30-х рр. в Україні терор не обминув Івана Панасовича. У грудні 1933 р. він був заарештований і засуджений до 10 років позбавлення волі за «буржуазний націоналізм» (пригадали матеріал «Про навчання українських глухонімих дітей рідною мовою»). Завдяки протекції Максима Горького, який листувався з педагогом і високо оцінював результати його роботи із сліпоглухонімими дітьми, Іван Панасович був звільнений, проте в жовтні 1937 р. знову заарештований, як представник «школи українського фашизму в питаннях педагогіки». Піддали нищівній критиці згадану раніше статтю І. Соколянського «На педагогічні теми». Вчений був звинувачений у «войовничій біологізації виховного процесу, що обмежує класовий характер виховання і заперечує провідну роль партії в області виховання підростаючого покоління».

Після звільнення у травні 1939 р. Іван Соколянський змушений залишити Харків. Він виїздить до Москви на запрошення Науково-дослідного інституту спеціальних шкіл і дитячих будинків, де працює до кінця свого життя як керівник відділу та директор Загорської спеціальної школи-інтернату для сліпоглухонімих дітей. Згодом результати навчання та виховання дітей у цьому закладі також набули світового значення. Помер Іван Панасович Соколянський 27 листопада 1960 р. у Москві.

Іван Панасович був людиною глибоких і різнобічних знань, високоосвіченим фахівцем. Завдяки йому в Україні зародилися наукові основи тифлосурдопедагогіки. Його учні та послідовники плідно працювали у галузі як загальної педагогіки, так і дефектології. Методика роботи з дітьми з особливими потребами, запропонована І. Соколянським, широко застосовувалася у спеціальній педагогіці, постійно вдосконалювалась. Основні теоретичні засади видатного вченого-експериментатора, його педагогічні ідеї та напрацювання в галузі дефектології і нині високо оцінені представниками різних наукових галузей – філософії, психології та педагогіки.

Олександр МІХНО,
директор Педагогічного музею України,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
Тетяна СИТНІК,
науковий співробітник
Педагогічного музею України

На фото:

1. Іван Соколянський з колегами біля могили Антона Макаренка.
2. Іван Соколянський зі своєю ученицею Юлією Виноградовою.